

**НАЦИОНАЛНА АКАДЕМИЯ  
ЗА ТЕАТРАЛНО И ФИЛМОВО ИЗКУСТВО  
„КРЪСТЬО САРАФОВ“**

**ФАКУЛТЕТ „СЦЕНИЧНИ ИЗКУСТВА“  
КАТЕДРА „ДРАМАТИЧЕН ТЕАТЪР“**

**АВТОРЕФЕРАТ**

**на дисертационен труд**

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор“**

**на тема**

**Взаимодействието режисьор – актьор в създаването на театрален спектакъл в  
началото на 21-ви век**

**Кристин Митков Шарков**

**Научен ръководител:**

**Проф. д-р Пенко Господинов**

**София**

**2025**

Дисертационният текст е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата „Драматичен театър” към Факултет „Сценични изкуства” на НАТФИЗ „Кр. Сардафов” на 15.12.2015 г.

## **Обща характеристика**

Най-общо, настоящата дисертация изследва взаимодействието между режисьор и актьор по време на процеса по създаване на театралния спектакъл. Като под думата „взаимодействие“ се разбира както артистичната методология, така и цялостната етическа констелация, която съпровожда репетиционния процес. Предметът на изследването са различните видове взаимодействие между режисьор и актьор и най-вече еволюцията на това взаимодействие.

## **Цел и задачи на изследването**

- Да се проследи формирането на режисурата като отделна и водеща професия в театралното изкуство.
- Да се изследват основните типове взаимодействие между режисьор и актьор след това формиране през практиката и теорията на К.С. Станиславски, Гордън Крейг, Макс Райнхард, Всеволод Мейерхолд, Бертолт Брехт, Ервин Пискатор, Йежи Гротовски, Антонен Арто, Питър Брук и др. Да се направят сравнителни анализи между различните практики. Да се положи основата на типовете работа между режисьор и актьор. Да се преосмисли това наследство от перспективата на началото на 21-ви век.
- Да се изследват методологиите на режисьори, принадлежащи исторически и в 20-ти, и в 21-ви век: Ариан Мнушкин, Томас Остермайер, Иво ван Хове, Ян Фабър. През тях да се проследят процесите, предвещаващи промяна на парадигмата. Да се изследва типа взаимодействие с актьора на тези режисьори и да се осмисли като мост между историческа памет и бъдещи хипотези.
- Да се направи опит за артикулиране на настоящите процеси на взаимодействие през емпиричен опит. Да бъде осмислен настоящия български театрален контекст като релевантен или нерелевантен на процесите в европейския театър.

- Да се проседи как процесите на навлизане на постдраматичния театър променят понятията за режисьор и актьор. Какво промени „театърът след драмата“ в репетиционния процес? Как различните методи на devising театър, документален театър, пърформанс променят или не познатата констелация на взаимоотношенията и разместват или не йерархичните пластове?
- Да се потърси отговор дали и в какви случаи либерализирането на театралния процес води до художествен компромис? Възможно ли е режисьорът да изчезне напълно, да се преобразува във фигурата на продуцента? Имат ли основания страховете, че „обществото на спектакъла“ (по Ги Дебюр) е стигнало своето пълно разгръщане и в процеса на създаване на театрален спектакъл?
- Да се изследват основните въпрос, независимо от типа съвременен театър: Съществува ли все още фигурата на режисьора-автор? Доколко неговото доброволно разтваряне в актьорите е нова форма на авторство?

### **Подходи и методи на изследването**

Два основни типа:

- Хронологичен принцип на историческо проследяване на зараждането и развитието на типовете взаимодействие между режисьор и актьор през перспективата на настоящето.
- Емпиричен принцип през изследване и споделяне на личен опит от режисьорската ми практика.

### **Обхват и ограничения в изследването**

Изследването обхваща времето от появата на режисьорската професия и нейното обособяване като автор на театралния спектакъл (втората половина на 19-ти век) до наши дни (периода около 2020-2025). Културно и географски изследването е насочено в контекста на Европа и европейския театър, като това автоматично включва и практиките и наследството от руския театър. За театър извън този регион се говори само в случай, че се ползва за контрапункт от дадена европейска театрална личност.

Проследени са основните режисьорски практики от 20-ти век, като се цели максимално широко “ветрило” от разнообразност. Изборът е фокусиран към историческия отпечатък, който тези практики оставят в настоящето.

При изследването на работите на режисьори, които същевременно присъстват и в 20-ти, и в 21-ви век, е приложен селективен подход. Избрани са четири основни имена, чиито методологии са изследвани подробно – Ариан Мнушкин, Томас Остермайер, Иво ван Хове, Ян Фабър. Абсолютно съм наясно, че тези режисьори съвсем не изчерпват картината от този период. Тук обаче се прилага принцип на изследване на дадени процеси през нечия конкретна практика. Критериите за селекция са:

- стилова и методологична представителност и различност
- възможност за приблизителна историческа дистанция
- налични теоретични разработки
- личен опит и впечатления като зрител.

По-силен и локален акцент има върху ситуацията в българския театър, където през личния ми опит на режисьор проследявам конкретните проявления на тези процеси. Практическата ми работа като режисьор е локализирана именно в началото на 21-ви век (по-конкретно от 2009 г.) и продължава по време на процеса на написване на дисертационния труд. Обхватът там е както върху репертоарния, така и върху независимия театър. И в двата типа институционален контекст изхождам от личния си опит.

### **Основни информационни източници**

- Изследвания на историци и теоретици на театъра.
- Практичното и теоретичното наследство на разглежданите режисьори: К.С. Станиславски, Г. Крейг, М. Райнхард, В. Мейерхолд, Б. Брехт, Е. Пискатор, Й. Гротовски, А. Арто, П. Брук, А. Мнушкин, Т. Остермайер, Иво ван Хове, Ян Фабър.
- Теоретични разработки върху работата на гореспоменатите режисьори.
- Интервюта.
- Изследвания в областта на културологията и психологията.
- Архив на НАТФИЗ.

- Видео записи на представления.
- Гледане на представления на живо.
- Личен практически опит.

### **Практическа работа по време на изследването**

През цялото време на написване на дисертацията, съм практикувал като режисьор в различни български театри и като педагог на студенти по актьорско майсторство и режисура в НАТФИЗ. Това донякъде и забави нейното завършване, но пък косвено или пряко този опит намери място в нея. В този период от 2019 г. насам имам реализирани 19 премиери в различни институционални пространства – основни държавни и общински театри, извънстолични театри, независими продукции. Този период включва и различни участия на фестивали и форуми в страната и в чужбина (включително и представяне на проект на фестивала в Авиньон), както и различни номинации и награди.

### **Структура на дисертацията**

Дисертационният труд се състои от 145 страници и включва:

- Увод
- Първа глава със седем основни и редица допълнителни подглави.
- Втора глава с четири основни и редица допълнителни подглави.
- Трета глава с три основни и редица допълнителни подглави.
- Заключение.
- Библиография, включваща 75 заглавия на български и 18 заглавия на английски и немски език.
- Кратко снимково приложение с фотографии на разглежданите 4 режисьора от втора глава и разглежданите 3 мои спектакъла от третата глава.

## Основно съдържание

В увода на дисертационния труд се излага актуалността на проблема, както и се дефинират обекта и предмета на изследване, неговите цели, методология, основни хипотези.

Първата глава е, най-общо казано, историческа. В нейното начало първо се изясняват понятията „режисьор“ и „актьор“ и основите на взаимовръзката между тях. Като понятието „актьор“ в целия дисертационен труд се разглежда исторически от появата на режисьора натам.

След това се проследява процеса на зараждане на режисьорската професия като автор на театралния спектакъл. Хронологично се преминава през най-основните режисьорски имена и начини на правене на театър през целия 20-ти век: отделени са подглави, фокусирани върху работата на К.С. Станиславски, Гордън Крейг, Макс Райнхард, Мейерхолд, Пискадор, Брехт, Арто, Гротовски, Питър Брук. Цялото това историческо наследство е погледнато през филтъра на началото на 21-ви век, доколкото всяка една от тези методологии има своята постоянно променяща се реплика в настоящето. Отделена е и една подглава на появата на режисьора в българския театър, поради емпиричния характер на изследването, свързан именно с контекста тук.

Втора глава селективно се съсредоточава върху четири режисьорски имена, които същевременно са представители и на 20-ти, и на 21-ви век, като техните методологии и практично и теоритично наследство могат да се приемат за преходни за промяната на парадигмата във взаимодействието между режисьор и актьор. Разглежданите режисьори са Ариан Мнушкин, Томас Остермайер, Иво ван Хове и Ян Фабър. Тук е значително по-голяма степената на подробност на изследването в сравнение с режисьорите от първа глава. Критериите за подбор са описани по-горе, като най-основен като че ли е дългосрочната работа с труппа – съответно „Театър дьо Солей“ Париж, „Шаубюне“ Берлин, „Тунелгруп“ Амстердам и „Трублейн“ Антверпен. Спектакли на всеки един от тези режисьоро съм гледал нееднократно на живо.

Трета глава е фокусирана върху емпиричния ми опит на действащ режисьор. Особено важно в нея е и очертаването на контекста – както културно-времевия, така и полтико-институционалния. Разгледани са два основни контекста на взаимодействие между

режисьор и актьор – класически в репертоарен театър с постоянна трупа и независим – самопродуциращ се на свободен принцип. Използван е личния опит, който притеждам и в единия, и в другия случай. По-конкретен акцент има върху три спектакъла през последните години, реализирани на камерна сцена на Народен театър „Иван Вазов“: „Дивата патица“ от Хенрик Ибсен, „Частичка жена“ от Ката Вебер и „Елементарните частици“ по романа на Мишел Уелбек.

## **Изводи**

- Промяна на парадигмата на взаимодействието между режисьор и актьор. Дейерархизация на отношенията.
- Разширяване на възможностите на режисьорската професия, най-вече през предизвателствата на постдраматичния театър. Разтварянето ѝ в други артистични и етични модели и в авторски колективи.
- Началото на 21 в. не може да определи един доминиращ метод на взаимодействие между режисьор и актьор. Всеки една от познатите методологии от 20-ти век продължава съществуването си през реактуализиране и преоткриване.
- Нужда от преформулиране на понятието „постановка“. Не би било вярно, ако говорим за „смъртта на режисьора“, но имаме повече основания да предположим „смъртта на постановчика“.
- Нужда от наличие на класическа репертоарна структура на трупата за постигане на иновативни резултати.

## **ПРИНОСИ**

- Дисертационната работа представя на български език цялата досегашна история на взаимодействието между режисьор и актьор.
- Освен познатите практики, тук са изследвани подробно и недотам изследвани съвременни принципи на взаимодействие между режисьор и актьор.
- Тази работа е и с двоен фокус: едновременно теоритичен и практически. Търсен е баланс между историческата фактология и реалните проблеми на практикуващия сега режисьор. Към теоритичния пласт е подходено максимално

коректно, но през емпиричния опит на свидетел и активно практикуващ. Този труд би могъл да послужи за учебник или най-малкото за помагало за обучаващи се студенти по режисура и актьорско майсторство. Конкретно спрямо режисьорската професия, подобни книги почти липсват дори в световен план.

- Тъй като емпиричният характер на това изследване е контекстуализиран в полето на българския театър, то може да послужи поне за ориентир за по-оптимално функциониране на българския театър спрямо европейския контекст и цялостното наследство на режисьорската професия.
- Цялостен опит за осмисляне и артикулиране на промяната на парадигмата във взаимодействието между режисьор и актьор и вход към новите възприятия на театъра на 21-ви век.

### **Библиография:**

На кирилица:

- Азарян, Крикор. Алхимия на играта. Издателство „Захари Стоянов“, София, 2014
- Аристотел. За поетическото изкуство. Издателство „Захари Стоянов“, София, 2013
- Арто, Антонен. Театърът и неговия двойник. Издателство СОНМ, 1999
- Арто, Антонен. Тараумара / Революционни послания. Agata, София, 2017
- Барт, Ролан. Смъртта на автора. <https://www.litclub.com/library/kritika/bart/dead.html>
- Бенямин, Валтер. Художествена мисъл и културно самосъзнаване. Наука и изкуство, София 1989
- Бодрияр, Жан. Симулация и симулакрум. Together Academy. 2019
- Брехт, Бертолт. Избрани творби в четири тома. Том 4. Народна култура София 1985
- Брук, Питър. Избрани произведения. Наука и изкуство, София 1978
- Брустийн, Робърт. Театърът на бунта. Издателство „Дамян Юков“ София 2001
- Васева, Ани. Театър и истина. Metheor, 2020
- Гинкас, Кама и Фридман, Джон. Провокирайки театъра. Ciela, София, 2023
- Гройс, Любен. Режисьорски тетрадки. Наука и изкуство, София, 1986
- Гройс, Любен. Вечно живият театър, том 1 и 2. Издателство „Захари Стоянов“, София, 2002
- Гротовски, Йежи. Към беден театър. „Театрален бюлетин“, 1984, бр. 2

Гърдев, Явор. Изкуства на перформацията. сп. Homo ludens 27/2025

Даниел, Леон. Пътешествие в театъра. „Народна младеж“, София, 1975

Даниел, Леон. Театрални есета. Издателство „Захари Стоянов“, София, 2015

Даниел, Леон. Игрите. Издателство „Захари Стоянов“, София, 2015

Дельоз, Жил и Гатари, Феликс. Хиляда плоскости. „Критика и хуманизъм“, 2009

Дидро, Дени Естетика и теория на изкуството. С., Наука и изкуство, 1981

Дойчева, Венета. Думи и Еринии. ИК Петко Венедиков, София, 2010

Ефрос, Анатолий. Репетицията – моя любов. Наука и изкуство, София, 1980

Зонтаг, Сюзан. За фотографията. Издателство „Изток-Запад“, 2013

Йорданов, Николай. Театърът в България 1989-2015. Институт за изследване на изкуствата. Фондация „Homo ludens“, 2016

Йорданов, Николай. Исторически употреби на понятието постановка. сп. Homo ludens 18/2015

Йорданов, Николай; Попилиев, Ромео; Николова, Камелия; Дечева, Виолета; Спасова, Йоанна – „История на българския театър, Том 4“, Институт за изследване на изкуствата, София 2011

Камбарев, Стоян. Огледала. Et cetera, София, 2000

Коклен. Констан. Изкуството и актьорът. Метеор, 2022

Крейг, Гордън. Избрани произведения. Наука и изкуство, София 1987

Леман, Ханс-Тийс. Постдраматичният театър. Нов български университет, София, 2015

Лиотар, Жан-Франсоа. Постмодерната ситуация. Наука и изкуство, София 1996

Лиотар, Жан-Франсоа. Постмодерни поуки. „Критика и хуманизъм“, 2002

Мамет, Дайвид. Театърът. Издателство „Изток-Запад“, 2014

Манчев, Боян. Тялото-Метаморфоза. Алтера, 2007

Мейерхолд, В.Е. Статии, писма, речи. Наука и изкуство, София, 1984

Милев. Гео. Всяко изкуство е експресионизъм. Издателство „Захари Стоянов“, София, 2007

Милев, Гео. Гео Милев и театърът. Съставителство чл.-кор. Иван Гранитски. Издателство „Гео Милев“, Международна фондация „Гео Милев“, София, 2020

Мнушкин, Ариан. Актьорите са поети. – Театрален бюлетин, 1984, бр. 1

Нанси, Жан-Люк. Корпус. „Лик“, 2003

Николова, Камелия. Белези от нищото: Статии и есета за театъра. София 1998

Николова, Камелия. Историческият театрален авангард в България и сценичното пространство. сп. Homo ludens 22/2019

- Николова, Камелия. Театърът в началото на 21 век. Издателство “Панорама-Плюс”, София, 2015
- Николова, Камелия. Театърът на „новия реализъм” на Томас Остермайер. – Homo ludens, 2014, бр. 17
- Николова, Камелия. Режисьорите в европейския театър. Сдружение „Литературна къща“, Пловдив, 2021
- Николова, Камелия. Режисьорът в театъра днес, или режисьорът и кризата на идентичността. Homo ludens, брой 20/2017
- Остермайер, Томас. Театърът в епохата на ускорението. - Theater der zeit, юли 1999 - превод във в. „Култура”, бр. 11 (2387), 24 март 2000
- Остермайер, Томас. За Европа, театъра, комуникацията и обмена, интервю на Джеймс Уудъл - Homo ludens, 2014, бр. 17
- Пави, Патрис – „Речник на театъра”, ИК „Колибри”, София 2002
- Пави, Патрис. Съвременната постановка. Homo ludens, брой 20/2017
- Петков, Владимир. Ариан Мнушкин и митичният „Театър дю Солей“. – Homo Ludens, 2021, бр. 24
- Петрова, Александра. Иво ван Хове – Театър без граници. Homo ludens, брой 21/2018
- Пискатор, Е. Политически театър. Наука и изкуство, София 1976
- Праматарова, Майа. Ян Фабър. Дихотомия между аза и ние. <https://kultura.bg/web/ян-фабр-дихотомията-между-аза-и-ние/>
- Радев, Огнян. Лекции по антична култура. Макрос. 2018
- Сонди, Петер. Теория на модерната драма. Наука и изкуство, София, 1990
- Спасов, Красимир. Записки от режисьорския бележник. Издателство „Захари Стоянов“, София, 2012
- Райнхард, Макс. Театър – идеал и действителност. Наука и изкуство, София, 1986
- Симонов, Рубен. С Вахтангов. Наука и изкуство
- Станиславски, К.С. Етика. Наука и изкуство, София, 1974
- Станиславски, К.С. Моят живот в изкуството. Наука и изкуство София, 1976
- Станиславски, К.С. Работата на актьора върху ролята. Наука и изкуство София, 1977
- Станиславски, Константин С. Работата на актьора, Том 1 и Том 2. София „Изток-Запад”, 2015
- Страсбург. Лий. Мечта за страст – развитието на метода. Изток-Запад, София, 2016
- Таиров, А.Я. За театъра. Наука и изкуство, София, 1984
- Товстогионов, Г. За професията на режисьора. Наука и изкуство, София 1970

Тодоров, Цветан. Изкуството според Арто. Театрален бюлетин, бр. 1, 84  
Фабър, Ян. Ван дер Дрис, Люк. From Act To Acting. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2021  
Фабър, Ян. Аз съм грешка: текстове за театър. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2020  
Чехов, Михаил. За техниката на актьора. Издателство „Изток-Запад“, 2016  
Ярцев, Пьотър. Книга за театъра. Издателство „Изток-Запад“, 2017

На латиница:

Artaud, Antonin. Radio Works 1946-48. Diaphanes. 2021  
Barker, Howard. Arguments for a Theatre. Oberon Books, 2016  
Bennett, Susan & Massai, Sonia. Ivo Van Hove From Shakespeare To David Bowie. Methuen Drama  
Boenisch, Peter M. and Ostermeier, Thomas. The Theatre Of Thomas Ostermeier., New York, 2016  
Brayshaw, Teresa and Witts, Noel; edited by. The Twentieth-Century Performance Reader. Routledge Taylor & Francis Group, London and New York. 2014  
Crook, Paul B. The Art and Practice of Directing for Theatre. Routledge Taylor & Francis Group, London and New York. 2017  
Delgado, Maria M. and Rebellato, Dan. Contemporary European Theatre Directors. Routledge Taylor & Francis Group, London and New York. 2020  
Dürschmidt, Anja. A Whole For The Parts - Jan Pappelbaum Stages. Theater der Zeite.  
Groys, Boris. In The Flow. Verso. 2016  
Jorder, Gerhard. Ostermeier backstage. Theater der Zeit, 2016  
Jürs-Mumby, Karen, Caroll Jerome and Giles, Steve; edited by. Postdramatic Theatre and the Political. Bloomsbury, 2013  
Laera, Margherita. Theatre And Adaptation: Return, Rewrite, Repeat. Bloomsbury, 2014  
Mitchell, Katie. The Director's Craft. Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York. 2009  
Moseley, Nick. Meisner in Practice. Nick Hern Books London, 2014  
Picon-Vallin, Beatrice. Le Theatre du Soleil The First Fifty-Five Years, Rotledge, London and New York, 2021  
Schitthelm, Jurgen. 50 Jahre Schaubuhne 1962 – 2012. Theater der Zeit 2012

Линкове:

<https://www.imdb.com/title/tt5902184/>

<https://www.rektoverso.be/artikel/open-letter-metoo-and-troubleynjan-fabre>

<https://www.rektoverso.be/artikel/right-of-reply-troubleyn--jan-fabre>

[https://youtu.be/\\_nMcLhV2An4?si=1wh03aX2Z-xgVbOG](https://youtu.be/_nMcLhV2An4?si=1wh03aX2Z-xgVbOG)

<https://bnt.bg/news/bil-geits-i-stiv-jobs-razgovaryat-za-badeshteto-na-informatikata-v397765-342017news.html>

**Публикации:**

*Шарков, Крис.* Методът на Томас Остермайер във взаимодействието му с актьори. Годишник [на] Национална академия за театрално и филмово изкуство "Кръстьо Сарафов" 2020. НАТФИЗ "Кръстьо Сарафов". София, 2021. с. 143-159.

*Шарков, Крис.* Ариан Мнушкин и „Театър дю Солей“. Е-издание на Център за семиотични и културни изследвания 2022. <https://cssc-bg.com/e-library/library-humanitas/phd-post/kris-sharkov>